

PARTICULARITĂȚILE BULLYING-ULUI FAȚĂ DE ELEVII CU CERINȚE EDUCAȚIONALE SPECIALE: REZULTATELE STUDIULUI

*Tatiana ȘOVA, conferențiară universitară, doctor,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova
Veronica RUSOV, asistentă universitară,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova*

Abstract: *The article delves into the issue of bullying among students with special educational needs (SEN) within educational institutions. Bullying is depicted as a persistent and intricate problem, demanding a multidisciplinary and comprehensive approach. Students with SEN are frequently targeted by verbal and physical aggressions, with repercussions that can be devastating, encompassing diminished self-esteem, anxiety, and depression. A distinctive feature of bullying against students with SEN is their frequent inability to defend themselves due to physical or emotional limitations. Bullying can also occur in online environments, complicating detection and requiring specific strategies to safeguard students. Bullying can also impact the social skills development of students with SEN, exacerbating their marginalization. Additionally, communicating negative experiences can be challenging, resulting in underreporting of bullying incidents. Studies in the Republic of Moldova reveal that a significant percentage of children, including those with SEN, are exposed to various forms of violence, including bullying. To counter these issues, strict anti-bullying policies, teacher training in identification and effective intervention, and the promotion of an inclusive and accepting environment are imperative. A study conducted within the "Together for Quality Education" Project aimed to identify the manifestations of bullying towards students with SEN and formulate recommendations for prevention and combating this phenomenon. The conclusions suggest that informing and training teachers, involving parents, and creating a safe and accepting environment are crucial in combating bullying among students with SEN.*

Keywords: *bullying, students with special educational needs, roles in bullying situations, inclusive education.*

Bullying-ul față de elevii cu cerințe educaționale speciale (CES) reprezintă o problemă complexă și persistentă în cadrul instituțiilor educaționale, necesitând o abordare multidisciplinară și comprehensivă. Acești elevi sunt frecvent ținta agresiunilor verbale și fizice, glumelor crude sau a remarcilor răutăcioase legate de comportamentul sau modul lor de învățare. Victimele bullying-ului pot suferi de consecințe devastatoare, inclusiv scăderea stimei de sine, anxietate, depresie și o frică persistentă de a merge la școală, ceea ce poate duce la absenteism crescut și la o scădere a performanței academice. Una dintre particularitățile esențiale ale bullying-ului față de elevii cu CES este incapacitatea frecventă a victimelor de a se apăra, cauzată de limitările fizice sau emoționale. Agresorii pot exploata aceste vulnerabilități, intensificând sentimentul de neputință al victimelor. De exemplu, dependența de dispozitive de asistență poate fi utilizată împotriva elevului, fie prin ridiculizare, fie prin sabotaj fizic al dispozitivelor respective. Elevii cu CES pot deveni, de asemenea, victime ale cyberbullying-ului, unde agresorii folosesc tehnologia pentru a hărțui într-un mod în care se simt ascunși și mai puțin responsabili de acțiunile lor. Aceasta complică detectarea cazurilor de bullying și necesită vigilență constantă și strategii adaptate pentru protecția online a elevilor.

În plus, bullying-ul poate inhiba dezvoltarea abilităților sociale adecvate la acești elevi, care sunt deja adesea marginalizați sau ridiculizați. Efectele pot fi amplificate de

dificultățile în comunicarea experiențelor lor negative, ceea ce face ca bullying-ul să fie mai puțin recunoscut sau raportat de către profesori sau personalul școlar.

Conform Biroul Național de Statistică, în țara noastră, în jur de 12,3 mii de copii cu vârste între 0 și 17 ani sunt cu dizabilități, reprezentând 2% din numărul total al copiilor din țară. 1 din 3 copii cu dizabilități are vârsta între 7 și 15 ani și 1 din 4 copii cu dizabilități are vârsta între 0 și 6 ani.

Cercetările realizate în Republica Moldova în anul 2019 referitoare la violența împotriva copiilor și tinerilor (VACS), dezvăluie că aproximativ 36,8% dintre fete și 37,8% dintre băieți au fost expuși la diverse forme de violență, în timp ce 14,4% dintre fete și 5,3% dintre băieți au fost victime ale violenței sexuale până la vârsta de 18 ani. Un alt studiu arată că majoritatea elevilor de gimnaziu și liceu din Republica Moldova (86,8%) sunt implicați în situații de bullying, fie ca victime, fie ca agresori, fie ca martori, cu peste 2/3 (75,6%) dintre aceștia fiind martori la astfel de incidente. Dintre elevii expuși bullying-ului, aproximativ 70% au fost victime, în timp ce peste 40% au manifestat comportamente de agresiune. Într-un raport generalizat referitor la violența asupra copiilor pentru primul semestru al anului școlar 2020-2021, se specifică că din 3586 de copii raportați ca victime ale violenței, 572 de cazuri au fost direcționate către autoritățile competente [1].

Pentru a contracara aceste provocări, școlile trebuie să implementeze politici stricte împotriva bullying-ului, să ofere formare adecvată pentru profesori în identificarea și intervenția eficientă în cazurile de bullying, și să promoveze un mediu incluziv și acceptant pentru toți elevii. Includerea în curriculum a lecțiilor despre drepturile omului și despre respectarea diferențelor poate educa elevii împotriva comportamentelor de bullying. De asemenea, este important să se creeze grupuri de suport și să se desfășoare sesiuni regulate de consiliere pentru victime și agresori.

Astfel, o abordare integrată și susținută este esențială pentru a asigura că toți elevii, indiferent de nevoile lor speciale, pot beneficia de un mediu educațional sigur și stimulat, în care să fie respectați și valorizați. Aceasta nu numai că va ajuta la reducerea bullying-ului, dar va contribui și la construirea unei societăți mai echitabile și incluzive.

Pornind de la aceste argumente, am inițiat și am realizat un studiu în cadrul Proiectului „Împreună pentru Educație de Calitate” implementat de Asociația Alianța ONG-urilor active în domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei (APSCF) din Republica Moldova cu suportul financiar oferit de Liechtenstein Development Service (LED), care a avut drept scop identificarea particularităților de manifestare a bullying-ului față de elevii cu CES la nivelul claselor gimnaziale în vederea elaborării recomandărilor psihopedagogice de prevenire și combatere a acestui fenomen.

Obiectivele de cercetare au vizat: (1) Evaluarea nivelului de înțelegere a conceptului de bullying bazat pe dizabilitate de către elevii, cadrele didactice și membrii SAP; (2) Stabilirea cauzelor bullying-ului față de elevii cu CES; (3) Identificarea categoriilor de copii cu CES supuse cel mai frecvent bullying-ului în cadrul claselor gimnaziale din instituțiile de învățământ din țară; (4) Precizarea rolurilor de grup în situația de bullying cu implicarea elevilor cu CES; (5) Determinarea tipurilor și formelor de bullying manifestate față de elevii cu CES; (6) Estimarea frecvenței manifestării bullying-ului manifestate față de elevii cu CES; (7) Stabilirea opiniilor diferitor categorii de specialiști privind măsurile ce trebuie întreprinse pentru prevenirea și combaterea bullying-ului față de elevii cu CES.

Întrebările formulate la conceperea cercetării au fost următoarele:

- Cum este înțeles termenul de bullying bazat pe dizabilitate?
- Care sunt cauzele bullying-ului față de elevii cu CES?
- Copii din care categorie de CES sunt cel mai frecvent supuși bullying-ului?
- Căror forme de bullying sunt supuși copii cu CES?
- Care sunt direcțiile și strategiile de intervenție în situațiile de bullying manifestat față de elevii cu CES?
- Ce greșeli comit specialiștii în prevenirea și intervenția în situațiile de bullying la nivel de instituție de învățământ?

Eșantionul experimental a fost unul stratificat, format din 1534 subiecți, dintre care: 58 de membri ai SAP, 679 de cadre didactice, 797 de elevi din clasele gimnaziale.

Instituțiile educaționale în care s-a realizat studiul au fost selectate din cele trei zone ale Republicii Moldova (centru, sud și nord) pentru a putea formula constatări la nivel republican. Astfel, subiecții cercetării au fost din instituțiile de învățământ din municipiul Bălți și din 19 raioane din țară (Anenii Noi, Strășeni, Drochia, Leova, Briceni, Donușeni, Telenești, Orhei, Ialoveni, Soroca, Taraclia, Edineț, Glodeni, Cahul, Ungheni, Sîngerei, Dubăsari, Rezina, Rîșcani).

În realizarea studiului au fost aplicate instrumente de cercetare, care au fost corelate direct cu dimensiunile cercetării.

Tabelul 1. Dimensiunile instrumentelor de cercetare

<i>Instrumente</i>	<i>Surse de date</i>	<i>Dimensiuni</i>	
Chestionar privind bullying-ul elevilor cu CES pentru membri SAP	Membrii SAP	<ul style="list-style-type: none"> • Cunoștințe despre bullying-ul bazat pe dizabilitate • Tipurile, frecvența, cauzele de bullying față de elevii cu CES 	<ul style="list-style-type: none"> • Consecințele bullying-ului asupra elevului cu CES • strategiilor de prevenire și direcții de intervenție a bullying-ului elevilor cu CES
Chestionar privind bullying-ul elevilor cu CES pentru cadrele didactice	Cadrele didactice și Cadrele didactice de sprijin	<ul style="list-style-type: none"> • Rolul elevului cu CES în situația de bullying • Categoriile de elevi cu CES supuși cel mai frecvent bullying-ului • Comportamente ale elevului CES în rol de victimă a bullying-ului • Motivele elevului cu CES de a ascunde cazul de bullying • Comportamentul observatorului în situația de bullying 	<ul style="list-style-type: none"> • Modalități de realizare a asistenței elevilor cu CES implicați în bullying • Modalități de monitorizare a situației de bullying față de elevii cu CES • Modalități de închidere a cazului de bullying față de elevii cu CES • Experiențe înregistrate în intervenția în situațiile de bullying față de elevii cu CES • Greșeli în prevenirea și intervenția situațiilor de bullying față de elevii cu CES
Chestionar privind bullying-ul elevilor cu CES pentru elevi	Elevi din clasele V-IX	<ul style="list-style-type: none"> • Tipurile și formele de bullying la care sunt supuși elevii cu CES • Localizarea în spațiu și timp a bullying-ului față de elevii cu CES 	

Ca rezultat al aplicării instrumentelor de cercetare, am formulat concluzii pe mai multe dimensiuni.

Referindu-ne la *definirea conceptului de bullying*, am stabilit că este explicat parțial și vag de către membrii SAP, cadrele didactice și elevii din ciclul gimnazial; respondenții utilizează 9 termeni pentru a defini „bullying-ul bazat pe dizabilitate”: „Tachinare”, „Maltratare”, „Etichetare”, „Ignorare/Marginalizare”, „Violență/Abuz”, „Hărțuire”, „Agresivitate”, „Înjosire/Umilire”, „Tachinare”; „Agresivitatea” este termenul cu ajutorul căruia toți respondenții, cel mai frecvent, definesc bullying-ul.

Ne-a interesat *gradul de informare cu privire la bullying-ul față de elevii cu CES*. Aici identificăm o măsură medie a membrilor SAP, cadrelor didactice și elevilor sunt despre bullying-ul față de elevii cu CES. Procentul respondenților care au menționat că „deloc” nu sunt informați despre bullying-ul față de elevii cu CES, în medie este de 2,73%. În general, gradul de informare despre bullying-ul față de elevii cu CES la cele trei categorii de respondenți nu variază semnificativ ceea ce indică că crește conștientizarea problemei bullying-ului în instituțiile de învățământ, iar efortul depus este unul comun.

Este important, în opinia noastră, să specificăm *constatări privind cauzele bullying-ului*. Cea mai frecventă cauză, în viziunea membrilor SAP și a cadrelor didactice, este „mediul familial”, care implică mediul conflictual, familii dezorganizate sau monoparentale, lipsa de comunicare și afecțiune, consum de alcool, lipsa unei minime exigențe parentale. Elevii au indicat „mediul școlar” care vizează managementul defectuos al clasei de elevi și al situațiilor de criză, ignorarea sau tratarea preferențială a elevilor, abuzul de măsuri disciplinare, programa supraîncărcată. Mai mult de jumătate din membrii SAP au oferit au menționat că toate cauzele enumerate sunt frecvente. Doar 11,86% de elevi au indicat drept cauză frecventă „*mediul individual: trăsăturile de personalitate, impulsivitate, teribilism, căutarea de senzații, imaginea de sine scăzută, opoziționism, instabilitate emoțională, probleme specifice adolescenței*”.

În situația de bullying, *cel mai frecvent rol al elevilor cu CEC* în opinia a 55,20% de membri ai SAP este de „observator neimplicați”, pe când 19,90% de cadre didactice consideră că elevii cu CES cel mai des sunt „observatori pasivi”. Cel mai frecvent rol indicat de elevi (13,40%) este cel de agresor.

Profilul agresorului, în viziunea a 79,30% de membri ai SAP, 48,50% de cadre didactice și 59,30% de elevi, este constituit „dintr-un grup de elevi-agresori din clasa în care învață elevul cu CES”. Aici opiniile respondenților au coincis.

Agresorul „vrea să se impună ca lider răbindu-i, intimidându-i sau jignindu-i pe cei din jurul său” este răspunsul referitor la *comportamentul agresorului*, răspuns obținut de la 28,30% de cadre didactice și 39,70% de elevi.

Ne-a preocupat și opinia respondenților referitoare la *categoriile de elevi cu CES supuși cel mai frecvent bullying-ului*. 37,93% de membri ai SAP consideră că cel mai frecvent sunt supuși bullying-ului „elevii cu tulburări emoționale (afective) și de comportament”; 19,44% de cadre didactice și 33,29% de elevi menționează că cel mai frecvent sunt supuși bullying-ului „elevii cu dificultăți/ dizabilități de învățare”.

În aceeași ordine de idei este și răspunsurile primite cu referire la *manifestările comportamentale ale elevilor cu CES în rol de victimă*. Cele mai evidente comportamente care denotă că elevii cu CES sunt supuși bullying-ului sunt că „devin neliniștiți când este întrebă ce se întâmplă”, „este deseori singur și exclus de către restul elevilor din

activitățile de grup în timpul pauzelor”, „devine retras, pare supărat, nefericit, încordat, înlăcrimat, abătut sau neajutorat”. Uneori, cauzele de bullying sunt greu de sesizat. *Motivele de ascundere a cazului de bullying*, în viziunea a 48,50% de cadre didactice și 52,90% de elevi este „frica de răzbunare”. Cu regret, printre răspunsurile cadrelor didactice (7,80%) și elevilor (5,90%) s-a întâlnit „cred că este ceva normal să fii abuzat”.

În cazurile de bullying, *comportamentul observatorului* de a „nu intervin din frica de a deveni victime” s-a înregistrat la 32,10% de cadre didactice și 34% de elevi. Tot aici 45,40% de cadre didactice și 28,80% de elevi au menționat că „nu am observat așa comportamente față de elevii cu CES”.

Respondenții au fost solicitați să specifice *apărătorii elevilor cu CES supuși bullying-ului*. 63,80% de elevi consideră că cel mai frecvent intervine „dirigintele”.

Constatările privind *tipurile de bullying la care sunt supuși cel mai frecvent elevii cu CES*, în viziunea a 93,10% de membri ai SAP, 74,10% cadre didactice și 50,60% de elevi este bullying-ului verbal. Bullying-ul social este indicat de 70,70% de membri ai SAP. Bullying-ul fizic este indicat de 50,60% de elevi și 30,80% de cadre didactice. Bullying-ul sexual a fost menționat cel mai puțin – 27,60% de membri ai SAP, 1,80% cadre didactice și 5,40% de elevi.

Membrii SAP și cadrele didactice au viziuni diferite față de cele menționate de elevi privitor la *spațiul cu probabilitate înaltă de producere a situațiilor de bullying față de elevii cu CES*. Locul cel mai supus riscului în viziunea a 65,50% din membrii SAP este „holul/coridorul” din instituția de învățământ. 20,60% de elevi indică „clasa” ca loc cu probabilitate înaltă de producere a situațiilor de bullying față de elevii cu CES. 39,60% de cadre didactice consideră că elevii cu CES sunt supuși bullying-ului în „drum spre casă”.

Drept urmare, cea mai frecventă *consecință bullying-ului asupra elevului cu CES* indicată de către 44,47% de elevi este „traume psihice (depresie, închidere în sine, anxietate)”. Elevii au menționat că consecințele bullying-ului asupra agresorului elevului cu CES sunt „comunicare cu poliția”, „suicid”, „amendă”, „rușine”, „agresivitate”, „răzbunare”, „exmatriculare”, „pedeapsă”. 79,30% de membri ai SAP consideră că cea mai evidentă consecință a bullying-ului asupra elevilor cu CES este că „pot pierde sau nu reușesc să-și dezvolte respectul de sine, să experimenteze sentimente de izolare și pot deveni retrase și deprimare”. 49,50% de cadre didactice consideră că „frica poate duce la absenteism sau abandon”. Tot în aceeași ordine de idei, 55,02% de elevi menționează că „pedeapsa” este cea mai frecventă *consecință a bullying-ului asupra agresorului*. Elevii au manifestat prin acest răspuns predispoziția spre tratare negativă a elevilor-agresori.

Cea mai utilizată *strategie de prevenire a bullying-ului față de elevii cu CES* este „desfășurarea campaniilor de informare privind fenomenul bullying” care a fost indicată de către 73,30% de cadre didactice, iar cea mai puțin aplicată strategie, obținând doar 28,40%, este exersarea modalităților adecvate de reacție în situația de bullying. 67,90% de cadre didactice menționează că „stabilirea regulilor clasei care exprimă clar ce așteptăm de la un copil să facă într-o situație de interacțiune cu colegii” este cea mai eficientă strategie de intervenție la nivel de context în situațiile de bullying față de elevii cu CES. Strategiile „creșterea supervizării în locurile în care se întâmplă cel mai frecvent comportamente de bullying (terenuri de sport, holuri, băi, curtea școlii)” și „stabilirea consecințelor clare pentru încălcarea regulilor și să aplicăm consecvent consecințele pentru manifestarea comportamentelor de bullying” au fost indicate ca fiind eficiente de

către circa 40,80% de cadre didactice. 46,68% dintre respondenți au menționat „monitorizarea permanentă prin observare sistematică” drept modalitate de monitorizare a situației de bullying față de elevii cu CES.

Au fost colectate și alte *modalități de monitorizare a situației de bullying față de elevii cu CES*, precum „susținerea copilului”, „creșterea gradului de conștientizare în rândul elevilor a problemelor și a situațiilor apărute”, „medierea conflictelor lipsite de pericol”, „responsabilizarea elevilor de a raporta situația de bullying”. Membrii SAP mai frecvent implică părinții în situațiile de bullying: 24,14% prin „ședințe colective, mese rotunde, traininguri”, 18,87% prin „discuții individuale”, 15,52% prin „activități educative”. Cadrele didactice deseori implică părinții în situațiile de bullying: 39,03% prin „informare individuală orală/ scrisă, oferire de suport”, 18,26% prin „activități de explicare și corectare comportamentală”.

Bullying-ul continuă să reprezinte o problemă endemică atât la nivel național, cât și internațional, constituind o un subiect important pentru dezbateri și cercetări științifice. Această problemă devine și mai accentuată în contextul copiilor cu cerințe educaționale speciale (CES). Or, elevii cu CES sunt adesea mai expuși riscului de a fi victime ale bullying-ului, o realitate severă care este uneori ignorată. Fiecare copil are dreptul de a se simți protejat și în siguranță atât în mediul școlar, cât și în comunitate. Acest drept este valabil și pentru copiii cu CES, care trebuie să aibă posibilitatea de a învăța și de a se dezvolta într-un mediu liber, fără discriminare și hărțuire. Pentru a combate bullying-ul elevilor cu CES în Republica Moldova, este necesară abordarea unei strategii holistice prin implicarea structurilor guvernamentale, organizațiilor non-guvernamentale și a întregii comunități în vederea promovării educației incluzive și asigurării mediului educațional sigur și egal tuturor elevilor.

Referințe bibliografice:

1. CHEIANU-ANDREI, D., SÎMBOTEANU, D., ANDREI, I. *Bullying-ul în rândul adolescenților din Republica Moldova*. Studiu efectuat de Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, la cererea UNICEF Moldova, 2019. 104 p.
2. *Metodologia cu privire la prevenirea și combaterea bullying-ului*. Aprobata prin ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 1024 din 13.10.2022 [online] [citată 23.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134051&lang=ro
3. *Metodologia de aplicare a Procedurii de organizare instituțională de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ în cazurile de VNET*. Aprobata prin Ordinul MECC nr. 858 din 23 august 2013 [online] Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/7._ordin_me_858_23.08.2013_metodologie_procedura_ro.pdf
4. PETRICĂ, S. *Stop bullying în școală*. Program adresat cadrelor didactice. Chișinău: Print Caro, 2021. 44 p.
5. PETRICĂ, S., TERZI-BARBĂROȘIE, D. *Antibullying: prevenire și intervenție*. Program adresat profesioniștilor. Chișinău: Print Caro, 2021. 132 p.
6. *Procedura de organizare instituțională și de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ în cazurile de abuz, neglijare, exploatare, trafic al copilului*. Anexa nr. 1 la Ordinul Ministerului Educației nr. 77 din 22 februarie 2013 [online] [citată 25.11.2023]. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/procedura_de_organizare_institutionala_si_de_interventie_a_lucratorilor_institutiilor_de_invatamant_in_cazurile_de_abuz_neglijare_exploatare_trafic_al_copilului.pdf
7. *Programul Național pentru Protecția Copilului pe anii 2022-2026* [online] [citată 27.11.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-02-nu-325-mmmps-site_.pdf